

ONK 2024

ÚJ KUTATÁSOK A NEVELÉSTUDOMÁNYOKBAN 2024

A nevelés és oktatás kihívásai
a válságok korában

Szerkesztette:

BOCSI VERONIKA
KOVÁCS KLÁRA

ÚJ KUTATÁSOK
A NEVELÉSTUDOMÁNYOKBAN

Az MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság sorozata

SOROZATSZERKESZTŐK:

Kozma Tamás és Perjés István

**ÚJ KUTATÁSOK
A NEVELÉSTUDOMÁNYOKBAN
2024**

**A nevelés és oktatás kihívásai
a válságok korában**

**SZERKESZTETTE:
BOCSI VERONIKA
KOVÁCS KLÁRA**

MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság
Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar
Debreceni Egyetem BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézete
2025

A kötet megjelenését
az NKFIH Tudományos Mecenatúra Pályázata (MEC_SZ_24_149102)
és az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta

SZAKMAI LEKTOROK:

Arató Ferenc, Bacsa-Bán Anetta, Bacskai Katinka, Biró Zsuzsanna Hanna,
Bordás Andrea, Ceglédi Tímea, Dorner László, Endrődy Orsolya,
Fehérvári Anikó, Fináncz Judit, Fintor Gábor, Habók Anita, Hegedűs Roland,
Holik Ildikó, Homoki Andrea, Horváth H. Attila, Jankó Krisztina,
Kattein-Pornói Rita, Kolosai Nedda, Kovács Elvira, Kovács Karolina Eszter,
Kovács Gergely, Kozma Tamás, Márkus Edina, Mező Ferenc, Mónus Ferenc,
Polyák Zsuzsanna, Pornói Imre, Pusztafalvi Henriette,
Revákné Markóczi Ibolya, Rónay Zoltán, Simon István Ágoston,
Szűts-Novák Rita, Tausz Katalin, Thun Éva, Vass Vilmos,
Vincze Beatrix, Zagyváné Szűcs Ida

ISSN 2062-090X
ISBN 978-615-6448-68-2

© Szerzők, szerkesztők, 2025

Tördelés, nyelvi korrektúra, borító: Juhászné Marosi Edit
Nyomdai munkák: Kapitális Nyomdaipari Kft.
Készült Debrecenben, 2025-ben

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

EGÉSZSÉG ÉS JÓLLÉT A VÁLSÁGOK KORÁBAN

ELEKES GYÖRGYI – SVRAKA BERNADETT – GOMBÁS JUDIT – GYARMATHY ÉVA: A kiégés és az egészség dimenziói a hazai pedagógusok körében	11
TSEHAYNEW GETANEH TAREKE – GIRUM TAREKE ZEWUDE – JÓZSA GABRIELLA – TUN ZAW OO – JÓZSA KRISZTIÁN: Internetfüggőség és belső erőforrások: A pszichológiai tőke, a mindfulness és az erkölcsi potenciál összefüggései	22
KOLTAI ZSUZSA: Múzeumi tanulás a mentális jóllét előmozdításának szolgálatában	36
HIDEG-FEHÉR GABRIELLA – PÓTÓ ZSUZSANNA: Fair play attitűd skála (EAF-HU és EAF-KE) magyarországi validációja és kenyai kulturális adaptációja	50

ÚJ FÓKUSZPONTOK, MÓDSZERTANI ÚJÍTÁSOK

PÁLFI SÁNDOR – VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ – FENYŐ IMRE – RÁBAI DÁVID – SZŐLLŐSI TAMÁS: Gyermeki jogok és pedagógiai gyakorlat a magyarországi óvodákban	67
NÓBIK ATTILA: Néptanítók a medikalizáció és pedagógizáció metszéspontjában. Diskurzus az önfertőzésről a Néptanítók Lapjában (1873)	83
CZIRFUSZ DÓRA – NYÜSTI SZILVIA – NAGY ZOLTÁN – LÉNÁRD SÁNDOR: Az adminisztratív adatok szerepe a szakképzés és a munkaerőpiac közötti átmenet elemzésében: lehetőségek és kihívások	95
TAKÁCSNÉ KÁRÁSZ JUDIT: Az Országos Kompetenciamérés itembankjának vizsgálata a jobban diszkrimináló itemek szemszögéből	108
BERECZKI ILDIKÓ – BIRÓ FANNI – SZITÁNYI JUDIT – TURZÓ-SOVÁK NIKOLETT – CSÍKOS CSABA: Akciókutatás a matematikai szöveges feladatok világában: Hogyan alkalmazhatók és gazdagíthatók Pólya problémamegoldó lépései?	120

KÖZOKTATÁS, FELSOÓKTATÁS

SZÉLL KRISZTIÁN: Mi az, ami igazán számít? A strukturális erőforrások szerepe a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági státuszú általános iskolák eredményességében.....	135
PAPP Z. ATTILA: Kisebbségi magyar tanulók teljesítménye a PISA-vizsgálatokban (2003–2022)	148
NAGY MÁRIÓ TIBOR – KOROM ERZSÉBET: Gimnazisták globális kérdésekkel kapcsolatos tájékozottságának kapcsolata a természettudományok tanulásának motivációjával.....	164
BUDA ANDRÁS – CZÉKMÁN BALÁZS: Iskolafejlesztés digitálisan – az INNODIGI program elindulása.....	180
ÉDES CSILLA: Hogyan válnak a zenészek tanárrá? A mentorok percepciója saját szerepükről és a mentorálási feladataikról.....	193
BEDZSULA BÁLINT: A felsőoktatás átalakulása: a szolgáltatásorientáció, a menedzserializmus és a mcdonaldizáció hatása a felsőoktatásra	202

TANULMÁNYOK

AZ INKLÚZIÓ ÉS BEFOGADÁS TERÜLETÉRŐL

FÓNAI MIHÁLY – SZABÓ DIÁNA: Pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttere és a pályakezdés jellegzetességei	217
ZAGYI EMESE: Közösségi média és testi fogyatékkal élő nők. Egy célzott szakirodalomelemzés eredményei	235
BERZSENYI EMESE: Az európai középkor fogyatékoságtörténete	246
SÁVAI-ÁTYIN REGINA: Inkluzív pedagógiára és szülőkkel való kapcsolattartásra felkészítés a tanárképzésben – tanárszakos hallgatók, tanárok és oktatók percepcióinak kihangosítása	257
A tanulmányok szerzői.....	275

ELŐSZÓ

Az Országos Neveléstudományi Konferencia a hazai pedagógia legrangosabb eseménye, amely 2024 októberében huszonnegyedik alkalommal került megrendezésre – ezúttal Debrecenben. Ugyanakkor nemcsak a konferencia ismétlődése jelenti az állandóságot a neveléstudósok számára, hanem az a kötet, amelyet az elhangzott anyagok legjavából állítanak össze a rendezvény szervezői. Az Új Kutatások a Neveléstudományokban sorozat először 2009-ben látott napvilágot, és a bemutatóra a hagyományok szerint a következő évi Országos Neveléstudományi Konferencián kerül sor. A tanulmánykötet elkészítése a leköszönő szervező bizottság búcsúja is egyben, ami egy intenzív, majdnem kétéves munkát zár le. Nagy örömeinkre szolgált, hogy a hazai oktatáskutatókat a 2024-es évben Debrecenben vendégül láthattuk, és reméljük, hogy az október 24. és 26. közötti három napot – reményeink szerint – maradandó élménnyé varázsoltuk. Köszönettel tartozunk a Szervező- és a Tudományos Bizottság tagjainak, a két egyetemi kar minden szervezésbe bekapcsolódó munkatársának, a hazai és nemzetközi PhD-hallgatóknak, illetve valamennyi önkéntesnek, hogy munkánkat segítették.

A 2024-es konferencia több mint 600 résztvevője 36 szimpóziumban, 50 szekcióban és hat poszterszekcióban hallgathatta meg egymás előadását, inspirálódhatt, vitatkozhatott és szakmai kapcsolatokat építhetett, valamint számos kulturális és szabadidős programon vehetett részt, hogy még szorosabbra fűzze a hazai és nemzetközi pedagógiai műhelyek közötti szálakat. A konferencia hívószavai a társadalmi jóllét és a válságok voltak, ugyanakkor a beküldött absztraktok alapján is egyértelműnek tűnt, hogy az oktatással foglalkozó szakemberek számára ezek a területek kiemelt fontossággal bírnak. Mind az iskola, mind pedig a nevelési színterek nagymértékben alakultak át a 2020-as években, s ebben az átalakulásban az integráció, a mentális jóllét és az esélyegyenlőség kérdéskörei kulcsfontosságúnak tekinthetők. A jelenlegi társadalomban kevesebb a kiszámíthatóság és több a bizonytalanság, miközben az emberi kapcsolatok illékonyabbnak tűnnek – fontos tehát, hogy a gyermekek, a fiatalok és az oktatási folyamat minden szereplője ebben a rendkívül változatos „szép új világban” vonalvezetőket találjon. A konferencia megszervezésével ebben próbáltunk segítséget nyújtani. Plenáris előadóink – Prof. Angelika Paseka (University of Hamburg) és Prof. Sergiu Baltetescu (University of Oradea) is ezekre a gondolatokra fűzték fel prezentációjukat.

Mivel az Országos Neveléstudományi Konferencián több száz előadás hangzik el, a tanulmánykötet összeállítása aprólékos munka. A kiválasztás első eleme a

szekcióvezetők és opponensek ajánlásai voltak, amelyeket további lépések követek: áttanulmányoztuk az absztraktokat, egyensúlyoztunk a pedagógia részterületei között, figyelembe vettük a lehetséges szerzők intézményi hovatartozását és a konferencia hívószavait, majd áttekintettük a korábbi évek köteteinek szerzői listáit. Minden elkészült tanulmányt két opponens lektorált, akiknek a nyári hónapokra eső munkáját ezúton is köszönjük.

A kötetben végül 19 tanulmány látott napvilágot. Az első fejezet az Egészség és jóllét a válságok korában címet viseli, s olyan írások kaptak benne helyet, amelyek a pedagógusok mentális jóllétét, a múzeumi tanulás jóllétben betöltött szerepét, az internetfüggőség veszélyeit, valamint a fair play értelmezését vizsgálták. A második, Új fókuszpontok, módszertani újítások címet viselő fejezetben a gyermeki jogok és pedagógiai gyakorlat, az önfertőzés diskurzusai a Néptanítók Lapjában, a szakképzés és a munkaerőpiac közötti átmenet kihívásai, az OKM adatbankjának vizsgálata, valamint a matematikai problémamegoldás fejlesztése témákban születtek írások. A harmadik, a köz- és felsőoktatás világát érintő fejezetben a reziliens és veszélyeztetett iskolákról, a nyelvi-etnikai, nem bevándorló kisebbségi tanulókról, a középiskolások természettudományos tanulási motivációiról, az InnoDigi programról, a zenepedagógus jelöltek pályaszocializációjáról, valamint a felsőoktatásban megfigyelhető menedzserializmusról olvashatunk. Az utolsó, Tanulmányok az inklúzió és befogadás területéről című fejezetben olyan témák jelennek meg, mint a pályakezdő gyógypedagógusok jellemzői, a közösségi média és a fiatal fogyatékos nők kapcsolata, az európai középkor fogyatékoságtörténete, illetve az inkluzív pedagógiára és szülőkkel való kapcsolattartásra történő felkészítés.

Szívből reméljük, hogy az írások további inspirációt jelentenek minden olvasónak, aki érdeklődik a neveléstudományok iránt.

Debrecen, 2025. szeptember 22.

Bocsi Veronika, a XXIV. ONK elnöke
Kovács Klára, a XXIV. ONK titkára

NÓBIK ATTILA

NÉPTANÍTÓK A MEDIKALIZÁCIÓ ÉS PEDAGOGIZÁCIÓ METSZÉSPONTJÁBAN

Diskurzus az önfertőzésről a Néptanítók Lapjában (1873)

ABSZTRAKT

A 18. századtól a szexualitásról, különösen az önkielégítésről folytatott diskurzus a nyugat-európai és magyarországi közbeszédben is elsősorban medikális nyelven zajlott. A tanulmány ennek a diskurzusnak egy különleges epizódját vizsgálja. A kutatás egyik célja a diskurzus, a jellemző témák és motívumok feltárása, valamint elemzése volt. A tanulmány bemutatja a diskurzus főbb tematikai csomópontjait, melyek az okok, az árulkodó jelek, a testi és szellemi veszélyek, a megelőzés és gyógyítás, valamint a testi büntetés kérdése voltak. Ugyanakkor törekedtünk a diskurzus tágabb kontextusának megrajzolására is, amelyet a medikalizáció és a pedagogizáció folyamatai jelentik. A néptanítók mindkét folyamat kulcsszereplőiként pozicionáltak magukat. Azonban nem csupán a mindennapi gyakorlatból fakadó szükség, és a modernizáló hatalom elvárásai, hanem a tanítók számára kínálkozó, többes szakértői szerepből fakadó presztízsnövekedés is motiválhatta őket a diskurzusba történő bekapcsolódásra.

KULCSSZAVAK: dualizmus, néptanítók, önfertőzés

Bevezetés

A 18. századtól határozottan megváltozott a nyugati társadalmakban a szexualitást, illetve az önkielégítést konstruáló társadalmi diskurzus. A korábbi morális és civilizatórikus értelmezések helyett egy alapvetően medikális nyelven zajló, az önkielégítés szellemi, testi és társadalmi veszélyeit és kárait hangsúlyozó diskurzus vált dominánssá. Ebbe a diskurzusba egy rövid, de intenzív epizód erejéig a néptanítók is bekapcsolódtak. 1873-ban a Néptanítók Lapja egyik számában Eichmayer József résztvevői tanító felhívást (kérdést) intézett tanítótársaihoz az önfertőzés témájának megvitatása tárgyában. A kérdésre számos válasz érkezett, amelyekből közel negyvenet tizenegy részben be is mutatott a lap. Jelen tanulmány a diskurzus tematikai csomópontjait és a néptanítók társadalmi szerepvállalása motivációit vizsgálja, hangsúlyozva, hogy a vitában való részvételt nem csupán pedagógiai szempontok indokolhatták, de abban fontos szerepet játszhatott a néptanítótság szakértői szerepe és társadalmi szerepe növelésének szándéka is.

A kutatás előzményei

A kutatás két, a nemzetközi és a magyar szakirodalomban is kitapintható, de nem központi kutatási témára épül. Részben a néptanítótság társadalomtörténetének,

részben pedig a szexualitás, azon belül az önkielégítés kultúrtörténetének kutatásához kapcsolódik.

A néptanítósággal kapcsolatos kutatásoknak régi hagyománya van a magyar pedagógiában. Már a 19. század végén és a 20. század első felében is értékes áttekintő monográfiák születtek, de az újabb kutatások is jelentősen emelték tudásunkat. Ugyanakkor még számos részlet tisztázatlan a néptanítás történetével, különösen társadalomtörténetével kapcsolatban. Ez azonban elmondható a nemzetközi szakirodalomról is. Johannes Westberg (2019) megjegyzi, hogy míg a tömegoktatás elterjedésének kutatása régóta szerves része a neveléstörténet-írásnak, addig a pedagógushivatások (társadalom)történetének kutatása csak az utóbbi évtizedekben került előtérbe.

Az új irányú tanulmányok közé tartoznak a tanítói szakma feminizációjával, a tanítók anyagi körülményeivel, tanítási gyakorlatával, mindennapi társas interakcióival, társadalmi háttérével, jövedelmi viszonyaival és megélhetésével kapcsolatos kutatások (Albisetti, 1993; Altenbaugh, 2005; Brühwiler, 2015; Cappelli & Quiroga Valle, 2021; Caruso, 2015, 2022; Clifford, 2014; Evertsson, 2023; C. Larsen, 2021; Nóbik, 2017; Prytz & Westberg, 2022; Seltenreich, 2015; Sohn, 2012; Westberg, 2015). A magyar neveléstörténeti szakirodalomban, noha nem dominánsan, szintén megjelentek hasonló témák (Baska, 2011; Baska et al., 2001; Kelemen, 2004, 2007; Nagy, 2006; Nóbik, 2017, 2019). Ezek a kutatások a néptanítók modern társadalmakban betöltött szerepének összetettségére hívják fel a figyelmet, melyek messze túlmutattak az oktatási feladatokon. A néptanítókat számos, a modernitás szempontjából fontos folyamatban kulcsszereplőként találjuk meg.

Jelen tanulmány másik előzményének a szexualitás, azon belül az önfertőzés¹ kultúrtörténetével kapcsolatos kutatások tekinthetők. A 19. század végén és a 20. század elején jelentek meg az első olyan publikációk, amelyek strukturáltabban foglalkoztak a kérdéssel. A 20. század közepén az új történettudományi szemléletmódok és a feminista történetírás megjelenése jelentős változásokat hozott a szexualitás kutatásába, legfőképpen azzal, hogy ezek az irányzatok erősen hangsúlyozták a szexualitás konstruált természetét. Michel Foucault munkássága fordulópontot jelentett azzal az érveléssel, hogy a szexualitás nem természetes adottság, hanem a történelmi diskurzusok és hatalmi struktúrák terméke. Az utóbbi kutatásai olyan új szempontokat és témákat emeltek be a szexualitás történetének vizsgálatába, mint a kolonializmus és posztkolonializmus, a transznacionalitás, az interszekcionalitás, vagy a szexuális kisebbségek története. Ezek az újabb kutatások alapjaiban kérdőjelezték meg a szexuális tapasztalatok egyetemlegességét, a szexualitás történetének linearitását, hangsúlyozták a szexualitás időhöz és kultúrához kötöttségét (Buffington, 2014; Kuefler, 2024). A szexualitás történetének nemzetközi kutatásában megjelent az önkielégítés (kultúr)történetének kutatása is

¹ Az elemzett diskurzus nyelvhasználatához igazodva elsősorban az önfertőzés kifejezést használom a tanulmány során. Viszont pusztán a történeti hűség és a témával kapcsolatos nyugati diskurzus természete miatt, nem pedig a kifejezéshez tapadó negatív konnotációk okán.

(Cocks, 2006; Driel, 2012; Laqueur, 2003; Mortier et al., 1994), a magyar szakirodalomban azonban még kevésbé feltárt ez a téma (Szegedi, 2016, 2021). Mint ahogy néhány utalástól eltekintve (Gecsei, 1999; Tigyi, 2011, 2013) a kortárs magyar szakirodalom adós az iskolai szexuális nevelés történetének feldolgozásával is.

Önkielégítésből önfertőzés

A nyugati kultúra történetében számos tabu rakódott az önkielégítésre, például a kereszténység is bűnnek tekinti. Ugyanakkor a 18. század előtt az önkielégítés nem tartozott a gyakran felbukkanó társadalmi témák közé. A téma előtérbe kerülése illeszkedik a szexualitásról zajló diskurzus természetének megváltozásába, ugyanakkor egészen konkrétan megragadható az önfertőzés „feltalálása”, a diskurzus megváltozása és intenzívvé válása.

Egy máig ismeretlen angol szerző, valószínűleg egy orvos körülbelül 1712-ben megjelentette az *Onania or the Heinous Sin of Self Pollution*² című könyvét. Thomas W. Laquer a *Solitary Sex* című, az önkielégítés kultúrtörténetéről szóló alapos kötetében részletesen és meggyőzően bemutatja, hogy a könyv az önkielégítést új, medikalizált diskurzusba helyezte, mivel a következmények leírásánál már elsősorban az orvosi nyelvezetet használva a testi és lelki következményeket sorolta fel, vagyis azokat a betegségeket, amelynek okozója lehetett a bűnös szokás (Driel, 2012; Laqueur, 2003).

A könyv bizonyíthatóan hatást gyakorolt Samuel-Auguste Tissot-ra, aki 1760-ban publikálta *L'Onanisme*³ című könyvét, amely a francia nyelvterületen alakította jelentősen a diskurzust. A 18–19. század folyamán a nyugati kultúrában az új diskurzus és annak medikalizált nyelvezete vált általánossá. A magyar diskurzus, noha annak története még jórészt feltáratlan, alapvetően követte a nyugati mintákat (Szegedi, 2016, 2021). Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy az önfertőztetéssel kapcsolatos korábbi társadalmi diskurzusok nem tűntek el. Akár a kereszténység, akár a civilizáltság diskurzusai mélyebb rétegekként megragadhatók a tanulmányban elemzett szövegekben is.

A téma előtérbe kerülésének kérdése felbukkan Michel Foucault kutatásaiban is (pl. Foucault, 1999). Kiemeli, hogy a korábban elképzelésekkel szemben a szexualitást az újkorban nem elnyomták, hanem az arról szóló társadalmi-hatalmi diskurzus alakult át. Egyrészt az önfertőzés, ahogy röviden utaltunk rá, morális bűnből medikális kórképpé alakult, olyan következményekkel, amelyek nem csupán az egyént, hanem a társadalmat is rombolták. Ilyen tekintetben az önfertőzésről szóló diskurzus rokonítható az alkoholizmusról zajlóval. A heves elutasítás másik oka

² Teljes címe: *Onania, or the Heinous Sin of Self-Pollution, and All Its Frightful Consequences, in Both Sexes, Considered, With Spiritual and Physical Advice for Those Who Have Already Injur'd Themselves by This Abominable Practic.*

³ Teljes címe: *L'Onanisme; ou, Dissertation physique sur les maladies produites par la masturbation.*

tulajdonképpen a kontrollálhatatlanság volt. A fegyelmező és ellenőrző hatalom kontextusában a rendellenes szexualitás az erőforrások pazarlása – például az elme és a képzelet túlterhelése – volt egy olyan korban, amikor a test és az elme egyre inkább az állami politikák középpontjába került. Itt megfigyelhető egy kettősség: a hatalom a gyermek nevelését a családra bízta, ugyanakkor a szülők nagy részét alkalmatlannak tartotta arra, hogy az új normák szerint nevelje a gyermekeket. Ezért olyan szakértői csoportok jelentek meg, amelyek a hatalom által definiált normalitás szakértőiként segítettek a szülőket a bűnbe esett gyermekek gyógyításában. Ez a szakértői csoport az önfertőzés esetén – mint oly sok más téma kapcsán – az orvosok voltak (Szegedi, 2016). Az általuk dominált diskurzusba egy rövid epizód erejéig néhány magyar néptanító is bekapcsolódott.

Jelen kutatás kísérlet a téma egy szeletének feltárására. A kutatás forrását a Néptanítók Lapja 1873-as lapszámaiban megjelent, az önfertőzés témájával kapcsolatos közlemények jelentették. Mivel a szövegek egy felhívásra érkeztek és több esetben egymásra is reflektáltak, így a kutatás módszerét a diskurzuselemzés jelentette. Mivel a diskurzuselemzés a társadalmi, kulturális és történeti összefüggéseket vizsgálja, alkalmas lehet a korabeli diszkurzív tér viszonyainak feltérképezésére, a néptanítók egy részének tudása, motivációi, társadalmi szerepfelfogása vizsgálatára. A diskurzuselemzés használata a magyar neveléstörténet-írástól sem idegen (pl. Baska, 2021; Frank, 2019, 2024; Podráczky, 2008). A kutatás célja a vita rövid bemutatása és a tematika csomópontok azonosítása, majd a diskurzus lehetséges indítékainak feltárása volt. Ez a tanulmány a konkrét diskurzusra fókuszál, ugyanakkor jelzem, hogy érdemes lenne vizsgálni a téma jelenlétét más pedagógiai újságokban és kiadványokban is, illetve feltárni, hogy a nem pedagógiai térben a néptanítók vagy más pedagóguscsoportok hozzászóltak-e az önfertőzésről zajló diskurzushoz.

„Az önfertőztetés az illetőnek szellemi épügy mint testi tehetségeit emésztí”

A rövid, de intenzív diskurzus a Néptanítók Lapja 1873. április 10-én megjelent számának címlapján kezdődött, ahol Eichmayer József részteleki néptanító az alábbi kérdést intézte a tanítótársaihoz. *„Tekintve, hogy a népiskolák felsőbb osztályaiban az önfertőztetést több gyermek űzi, tekintve továbbá, hogy az ily gyermek – mintegy rothadt alma – százakat e szerencsétlen helyzetbe sodorhat; tekintve végre: hogy 1) az önfertőztetés a gyermek egészségére és testének fejlődésére káros befolyással bír; 2 a gyermek lelkét megfosztja a fiatalágnál nélkülözhetetlen kellékektől, kérdem most már t. ügy társaimat: 1) Melyek azon ismertető jelek, melyek után indulva a tanító vagy nevelő leginkább felismerheti, valjon melyik tanítványa áldoztatja ezen erkölcsi bűnnek? 2) Ha felismerte: mily eszközökhöz nyúljon, hogy fáradalmát siker koronázza?”* (Eichmayer, 1873, p. 684).

A felhívásra érkezett mintegy negyven válaszból az első néhányat teljes terjedelmében közölte a lap, majd egy idő után csak kivonatokat publikáltak a beküldött

szövegekből. A szerkesztő, Mayer Miksa meglehetősen aktívan megjelent a szövegekben, több cikk esetében lábjegyzetben vagy magában a főszövegben jelezte rövid észrevételeit. A szerzők foglalkozása néhány esetben ugyan nem derül ki, de a többség azonosíthatóan néptanító, tanítójelölt vagy egyéb pedagógus volt. A kutatás jelenlegi fázisában nem találtam arra vonatkozó információt, vajon mi válhatta ki a reakciókat. A korabeli sajtót tanulmányozva nem bukkantam a témában nagy visszhangot kiváltó társadalmi botrányra vagy éppen aktuális könyvmegjelenésre. Ilyenre egyébként maguk a szövegek sem utalnak. Így feltehetjük, hogy a diskurzus legfontosabb motivációja maga a korszellem lehetett, amely, mint korábban röviden jeleztem, élenként érdeklődött az önfertőzés témája iránt.

A diskurzus néhány csomópont körül forgott: az önfertőzés okai, jelei, veszélyei, a megelőzés és a gyógyítás lehetőségei és a testi büntetés kérdése.

Az *önfertőzés okai* között többen kiemelték az erkölcsileg romlott cselédek szerepét, akik a nyugtalan gyermekeket a nemi szerveik izgatása által nyugtatják. A szerzők a már romlott társak szerepét is hangsúlyozták, több kisebb történetet is megemlítve, amelyben a már bűnbe esett gyermekek ismertették meg az önfertőzéssel a társaikat. „*Egy középtanodábm, hanyagság miatt, hat 12–14 éves tanuló elmarasztaltatott a lecszke után. Közfők volt egy önfertőző, ki mind az ötöt ekkor elcsábítá.*” (Neczkár, 1873, p. 725).

Az okok között másik csoportként az életmódbeli hiányosságokat említették a szerzők. A helytelen öltözet – ez ugyanúgy jelenthetett túl bő, mint túl szűk ruházatot – által kiváltott dörzsölés kiválthatta a nemi ingert, önfertőzésre csábítva a gyermekeket. A gyermek nem megfelelően kiválasztott fekhelye szintúgy hozzájárulhatott az önfertőzés kialakulásához. De bizonyos esetekben, az iskola is rossz hatással lehet a gyermekekre, hangsúlyozta néhány szerző. A túl sok ülés, a lábak keresztben tartása, de akár a kötél- vagy rúdmászás is vezethet önfertőzésre, állították.

Az étkezés szerepében némileg különböztek a vélemények. Abban ugyan meg egyezett az ezt az okot is megemlítő szerzők többsége, hogy a túlságosan bő étkezés vértolulást idézhet elő, amely önfertőzésre vezet, abban azonban nem volt teljes egyetértés, hogy pontosan milyen ételek és étkezések a legveszélyesebbek. A szeszes italokat szintén kerülendőnek tartották, bár volt olyan szerző, amely a mérsékelt sörfogyasztást veszélytelennek tartotta.

Csik János cikkében mintegy összefoglalását adta a fenti okoknak. „*A szülők közül sokan, kik elkényeztetett gyermekeiknek már zsenge korukban bő táplálékú, erősen fűszerezett ételeket, szeszes italokat adnak, nem is gondolnak arra, hogy az által a nemi részek gyors fejlődése, folytonos ingerült állapotba tartása által gyermekeiket mily bűnnek elkövetésére segítik. Úgyisintén a kétnemű gyermekek együtt alvása, vagy a dajkával bálás. A szemérem részeknek szükség nélküli illetése, dörzsölése; a ruha nélküli közös fürdés, szemérmetlen levetkőzés, felöltözés; följárató tárgyak s képek szemlélete; botrányos szobrok, állatnemzés látása; erkölcstelen könyvek olvasása mind olyan dolgok, melyek a növendéket ondóizmusra vezetik.*” (Csik, 1873, p. 780).

Az önfertőzés jeleit illetően nagyon hosszú listát állítottak össze a szerzők. Csak egy példát kiemelve, Neczkár Nándor így ír a jelekről: *„Tekintetbe véve, hogy az önfertőztetést gyakorló gyermekek testüket, lelküket rongálják: természetes, hogy ennek ismertető jelei mint testen mint lelken mutatkoznak. Testen ezek: 1. Halaványság, vagy az arcbőrszínének változása, (időnkénti,) szőkéknél sárgásszürkénv, barnáknál pedig a májszín megközelíti. 2. Ohkor apró kelések az arcon, kivált serdülőknél. 3. A szem be van esve, bágyadt. 4. Egyik tanítványomnál azt tapasztaltam évek előtt, (ki önfertőző volt) hogy kezét önkéntelenül nadrágseibeiben szokta tartani, kiterjesztett ujjai remegtek. (...) 5. Bágyadság, kimerültség, izzadás és forróság, csekélyebb testi vagy lelki fáradság után, étkezés után mindig. (...) E jelek közül több jel máson is alapulhat, és így gyanakodásunk ne legyen alaptalan, vegyük szemügyre azon ismertető jeleket is, melyek az önfertőző lelkén mutatkoznak. Ilyenek: 1. Magábvonultság, rossz kedv, türelmetlenség, buslakodás. 2. Ingerlékenység és ijedezés. (...) 3. Kedvelése a magányosságnak (...) 4) Szórakozottság, figyelmetlenség, feledékenység. (számától iszony).”* (Neczkár, 1873, p. 725).

Ahogy az idézett szövegből is látszik, a szerzők mind a testi, mind a lelki változásokat fontosnak tartották. Leginkább a kedély megváltozását emelték ki, de több szerző hangsúlyozta az iskolai következményeket, vagyis, hogy az önfertőzés bűnébe eső gyermekek gyakran lesznek rossz tanulók, válnak figyelmetlennek, bizalmatlanná, kerülnek a szemkontaktust, illetve más tanulók társaságát. Azt ugyanakkor többen is hangsúlyozták, hogy a jelek más eredetűek is lehetnek, így a tanítónak bármilyen beavatkozás előtt teljes bizonyosságot ajánlatos szereznie az önfertőzésről.

Az önfertőzés veszélyeit szintén két nagyobb kategóriába osztották a szerzők. A testi tünetek közül a sorvadást, az idegrendszeri zavarokat, a szellemi tompulást említették a leggyakrabban. Bun Samu például úgy fogalmazott, hogy az önfertőzés a *„test és szellem fejlődését általában akadályozza, úgy gyakran a már fejlődött testet elnyomorítja, a szellemet elhomályosítja, sőt voltak már esetek, hol tökéletes butultság állt be.”* (Bun, 1873, p. 686). Egy másik így írta le az önfertőzés okozta károk biológiai okát. *„Az önfertőztetés mindig bizonyos mennyiségű anyag vesztéssel jár. Ez helyre pótlást igényel; tehát azon tápanyag egy jó része, mely a test kifejlődésére lett rendelve, ennek helyre pótlására vitetik: s így a test fejlődésében veszít. Ha ez gyakran újritik, akkor a test szembeszökő mennyiséget veszít, betegségbe esik, senyved és meghal! (...) Nem kevesebbet veszít általa a szellem sem. Mert az agy ugyanazon elemekből áll, mely az önfertőztetés alkalmával elhasznált rész helyre pótlására szükséges, s így annak t. i. az agynak gyarapodását, fejlődését gátolja.”* (Balogh, 1873, p. 748). Vagyis ő a szellemi tünetek mögött is biológiai és nem pszichológiai okokat sejtett. De a veszélyek között nem csupán a testi, hanem az erkölcsi és a társadalmi károk is előkerültek. Néhány szerző utalást tett az önfertőzés utálatos és undorító voltára, volt, aki Isten büntetését is megemlítette bűnbe esett tanulójának. Kiemelték, hogy az önfertőzés nyomán a gyermek elidegenedik környezetétől, az önfertőzés hazugsághoz és képmutatáshoz vezethet.

A megelőzés és gyógyítás kérdésében számos eljárást ajánlottak a szerzők. Általában a megelőzést fontosabbnak és egyszerűbbnek vélték, mint a gyógyítást. Hangsúlyozták a nevelés fontosságát, a szülők és a gyermekek tapintatos felvilágosí-

tását. Ugyanakkor többen megemlítették, hogy a téma tárgyalása veszélyeket is hordozhat magában, mert az addig gyanútlan gyermekek figyelmét az önfertőzésre irányíthatja. Fontosnak tartották a fizikai aktivitás ösztönzését és a tétlenség elkerülését, az étrend átalakítását a túlságosan gazdag és fűszeres ételek és az alkohol kerülésével, illetve a megfelelő laza ruházat biztosítását. Írtak az ágyak és az alvás fontosságáról, hangsúlyozták, hogy a szülők fordítsanak figyelmet az ágyneműre, inkább kemény matracokat és takarókat használjanak, mint túlságosan meleg tollas ágyakat. Azt tanácsolták, hogy a családtagok aludjanak külön ágyban és a hátuk helyett az oldalukon. Kíváncsún tartották az esetleges sikamlós képek és könyvek eltávolítását.

A *gyógyítás felé vezető első lépésnek* a gyermek beismerő vallomásán alapuló megbizonyosodást vagy a tettenérést tekintették. A leírt történetek szerint változatos helyzetekben bírták rá a gyermekeket a vallomásra. A tettenérést szintén jó megoldásnak találta több szerző: „*a beteg gyermek előadás alatt kikérdezett, – mit meg is engedtem; – de két percnyi várakozás után a legnagyobb óvatossággal siettem az árnyékszékhez, hová a gyermek kért, és éppen tetten kaptam*”. (Rohr, 1873, p. 704). A vallomás kicsikarása és a tettenérés esetében a bűn következményei fölött érzett aggodalom felülírta a cikkeken egyébként oly sokszor emlegetett tapintatot.

A *gyógyulás módszereit* illetően megoszlottak a vélemények, de három fő megoldási irányt lehet azonosítani. Egyrészt ajánlották a szerzők, hogy a korábban a megelőzés kapcsán említett módszereket a gyógyítás kapcsán is alkalmazzák. Vagyis a nagyobb felügyeletet, az aktívabb életmódot, a bűnre csábító alkalmak korlátozását, végső esetben akár fizikai akadályok – például speciális alvókesztyű – használatát. Másik megoldásként a lelki eszközök használatát ajánlották, vagyis a beszélgetést, az önfertőzés veszélyeinek bemutatását és a bűntudat felébresztését. Volt olyan szerző, aki azt ajánlotta, hogy amennyiben megfelelő kórház van a közelben, akkor érdemes az áldozatokat megmutatni a gyermeknek.

Végül, a *testi fenyítés kérdése* is több cikkben felmerült. A korszak gyakorlata még megengedőbb volt a pálca használatával szemben, bár már lassú átalakulásban volt a testi fenyítéssel kapcsolatos hozzáállás (Baska, 2021). A legtöbb szerző csak mint legvégső eszközt tartotta alkalmazhatónak a vesszőzést, de az önfertőzés súlyos veszélyei miatt teljesen nem zárták ki annak alkalmazását. Ugyanakkor több helyen egy egészen váratlan érv is felbukkant a vessző alkalmazása ellen. „*A testi büntetésekről is megjegyzendő, hogy a szokott büntetési szert, a vesszőt, egészen kerülnünk kellene, vagy legalább ne alkalmazzuk a bátrészre. Már Rousseau is elbeszéli, hogy mi sem batott rá oly kellemesen, mint ha nagynénjétől ad posteriore megveszszőztetett, míg az értelmes nő észrevette s az efféle élvezetnek véget vetett.*” (Goldner, 1873, p. 781).

Érdemes még megjegyezni, hogy az önfertőzés kapcsán elsősorban a fiúkat említették a szerzők, de volt olyan, aki a lányok között is meglévő szokásként írt róla. A diskurzusnak még számos apróbb érdekes eleme volt, de ezek ismertetése meghaladja a jelenlegi tanulmány kereteit.

A medikalizáció és a pedagógizáció metszéspontjában A néptanítók részvétele a modernizáció diskurzusában

Az önfertőzés témája a fenti diskurzus után eltűnt a Néptanítók Lapjából. Ma már nem lehet pontosan meghatározni, hogy ennek az érdeklődés elmaradása, vagy pedig tudatos szerkesztői döntés volt az oka. Néhány rövid utalás erejéig majd csak a 20. század elején írtak az önfertőzésről a lapban.

A diskurzus értelmezésében és jelentőségének feltárásában fontos kontextus, hogy maga a téma és a tanítók részvétele két szakterület – az orvoslás és a pedagógia metszéspontjában helyezkedett el. Az iskoláztatás fontos szerepet játszott az egészséggel kapcsolatos ismeretek közvetítésében (Nóbik, 2023). Ugyanakkor az egészségtan tantárgy története (Pusztafalvi, 2013; Tigyi, 2011, 2013) azt mutatja, hogy a szexuális nevelés nem volt a tantárgy része. Miközben természetesen nem kizárt, hogy a népiskolák gyakorlatában a néptanítók foglalkoztak az önfertőzés vagy úgy általában a szexuális nevelés témájával, figyelmeztették a gyerekeket annak veszélyeire, a gyógyulás útjára, a tantárgyak és a tankönyvek, valamint a tanítóképzés anyagai nem tartalmazták azt.

Vagyis a cikkekből a részt vevő néptanítók olyan témában nyilvánultak meg, amely a korabeli társadalmi diskurzusban nem kifejezetten az ő tématerületük volt. Az önfertőzés elleni harcot elsősorban a család vívta az orvosok segítségével. A néptanítók érve a diskurzusba bekapcsolódásra, mint azt a vitaindítóból láthattuk, az volt, hogy a jelenség súlyosan érintette az iskolák mindennapjait is. Bár a szülőkkel kapcsolatos együttműködést hangsúlyozták, magukat egyértelműen kompetencia-többlettel rendelkezőként jelenítették meg.

A cikkekből a néptanítók egy medikális nyelven leírt pedagógiai problémával kapcsolatos szakértői szerephez helyezkedtek. A medikalizáció a modernizáció olyan alapjelensége, amelynek során a nyugati társadalmak az élet korábban nem orvosi vonatkozású aspektusait orvosi szempontból, általában rendellenességként vagy betegségként kezdi el értelmezni. Irving Zola szerint a medikalizáció egy olyan átfogó társadalmi folyamat, amelynek során a mindennapi élet egyre szélesebb területei kerülnek az orvosi kontroll, befolyás és felügyelet hatókörébe (Zola, 1972). A folyamat következtében a normától való eltéréseket, a társadalmilag nem konform viselkedésformákat és testhasználati módokat egyre inkább nem vallási vagy erkölcsi, hanem orvosi szempontok alapján értelmezték, illetve kezelték. Ennek megfelelően a beavatkozások eszköztára is átalakult: a korábbi spirituális vagy szociális megközelítések helyét egyre inkább az orvosi technikák, például a gyógyszeres kezelés vette át (Nóbik, 2023).

A szövegekben a tanítók többször említik, hogy orvosi információkat használtak fel, vagy kifejezetten orvosi tanácsot kértek egy-egy gyermek esetében. Vagyis nem kérdőjelezték meg az orvosokat, ám mégis kompetensnek érezték magukat szakértőként megszólalni az önfertőzés kapcsán. Az általános társadalmi diskurzus és a gyermekek sorsa felett érzett jogos aggodalom mellett feljogosította őket erre a modernizáció egy másik alapjelensége, a pedagógizáció.

A modern társadalmakban az iskola nemcsak jelentős társadalmi alrendszerre vált, hanem tudatos társadalmi folyamatok eredményeként formálódott ilyenné. A nyugati neveléstörténeti diskurzusban ezt a jelenséget pedagógizációnak nevezik, amely arra a folyamatra utal, amelynek során a társadalmi problémák pedagógiai kérdésként kerülnek értelmezésre. A pedagógizáció eredményeként a társadalom fokozott elvárásokat támaszt a neveléssel, különösen az iskolai oktatással szemben, azzal a hittel, hogy képes hatékony választ adni különféle társadalmi problémákra. A modern nemzetépítés részeként az iskola a felvilágosodás korától kezdve a kereszténység szekularizált formájaként funkcionált. A tanár ebben a rendszerben nem pusztán oktatóként, hanem morális iránytűként, a helyes viselkedés, tudás és erkölcs közvetítőjeként jelent meg, akinek vezető szerepét a diákok alávetettsége erősítette meg. A pedagógiai tevékenység célja elsősorban a gyermek „megmentése” volt, vagyis annak biztosítása, hogy ne váljon áldozattá, illetve, hogy erkölcsi felemelkedése megvalósulhasson. Épp ezért a nevelési folyamat nem feltétlenül a gyermek autonómiájának növekedéséhez, hanem sok esetben annak fokozott függőségéhez vezetett (Depaepe & Smeyers, 2008; Smeyers & Depaepe, 2008).

A pedagógizációnak számos vonzereje van. Egyrészt, nehezen átlátható, megoldható társadalmi problémákat tesz követhetővé, kezelhetővé. Másrészt, az oktatás és az iskolarendszer általában magas presztízse miatt legitimál különböző társadalmi beavatkozásokat. Harmadrészt, a pedagógizáció emeli az oktatás szereplőinek státuszát és presztízsét. Ez utóbbi lehetett az (egyik) fő oka a tanítók bekapcsolódásának az önfertőzésről szóló diskurzusba. Miközben nem kérdőjelezhetjük meg, hogy a részvétel egyik oka a gyermekek és a társadalom iránt érzett őszinte aggodalom volt, annak tágabb kontextusa a szakértői szerep(ek) kiterjesztésének és a társadalmi presztízs emelésének szándéka lehetett. Csakúgy, mint más, szorosan értelmezett oktatási feladaton kívüli, „nem szakmai” feladat esetén a szakértői szerep nem csupán kényszert jelentett, hanem esélyt kínált az egyébként alacsony néptanítói társadalmi presztízs emelésére.

Összegzés

Jelen tanulmány a Néptanítók Lapjában 1873-ban az önfertőzésről lezajlott diskurzust vizsgálta. A rövid, de intenzív diskurzus elemzése feltárta annak főbb tematikai csomópontjait – az önfertőzéssel kapcsolatos okokat, jeleket, veszélyeket, valamint a megelőzés és gyógyítás módjait –, miközben bepillantást nyújtott a korabeli néptanítók egy részének tudásába, attitűdjébe, társadalmi szerepvállalásába. A tanulmány mellett érvel, hogy a diskurzus a modernizáció két kulcsfolyamatához, a medikalizációhoz és a pedagógizációhoz kapcsolódott. Ezek metszéspontjában a néptanítók olyan szakértői pozíciót vállaltak, amely nem kapcsolódott ugyan szorosan az osztálytermi feladataikhoz, de a társadalmi presztízs növelésének esélyét kínálta.

Irodalom

- Albisetti, J. C. (1993). The feminization of teaching in the nineteenth century: A comparative perspective. *History of Education*, 22(3), 253–263.
<https://doi.org/10.1080/0046760930220305>
- Altenbaugh, R. (2005). *The Teacher's Voice: A Social History Of Teaching In 20th Century America*. Taylor and Francis.
- Balogh, G. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre”. A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. IV. *Néptanítók Lapja*, 6(41), 748–749.
- Baska, G. (2011). *Iskola, gyermek és tanítói ideál a 19. és 20. század fordulóján*. Gondolat.
- Baska, G. (2021). Adalékok az iskolai testi fenytéssel kapcsolatos vélekedések előzményeinek 19. századi történetéhez: Egy vita 1887-ből. *Neveléstudomány*, 9(4). <https://doi.org/10.21549/NTNY.35.2021.4.1>
- Baska, G., Nagy, M., & Szabolcs, É. (2001). *Magyar Tanító, 1901. Iskolakultúra*.
- Brühwiler, I. (2015). Teachers' remarks about their salaries in 1800 in the Helvetic Republic. *Paedagogica Historica*, 51(3), 264–279.
<https://doi.org/10.1080/00309230.2014.934695>
- Buffington, R. (Ed.). (2014). *A global history of sexuality: The modern era*. Wiley.
- Bun, S. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre”. A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. I. *Néptanítók Lapja*, 6(38), 685–688.
- Cappelli, G., & Quiroga Valle, G. (2021). Female teachers and the rise of primary education in Italy and Spain, 1861–1921: Evidence from a new dataset. *The Economic History Review*, 74(3), 754–783. <https://doi.org/10.1111/ehr.13068>
- Caruso, M. (2022). The slow dichotomization of elementary classroom roles. ‘Grammar of schooling’ and the estrangement of classrooms in Western Europe (1830–1900). *Paedagogica Historica*, 58(2), 196–214.
<https://doi.org/10.1080/00309230.2020.1822887>
- Caruso, M. (Ed.). (2015). *Classroom struggle: Organizing elementary school teaching in the 19th century*. Peter Lang.
- Clifford, G. J. (2014). *Those good Gertrudes: A social history of women teachers in America*. Johns Hopkins University Press.
- Cocks, H. G. (2006). Modernity and the Self in the History of Sexuality. *The Historical Journal*, 49(4), 1211–1227. <https://doi.org/10.1017/S0018246X06005796>
- Csík, J. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre”. A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. V. *Néptanítók Lapja*, 6(43), 780.
- Depaepe, M., & Smeyers, P. (2008). Educationalisation as an ongoing modernization process. *Educational Theory*, 58(4), 379–389.
<https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.2008.00295.x>
- Driel, M. F. van. (2012). *With the hand: A cultural history of masturbation* (1. publ.). Reaktion Books.
- Eichmayer, J. (1873). Egy fontos kérdés. *Néptanítók Lapja*, 6(15), 684.

- Evertsson, J. (2023). "Making teaching cheap": Secondary employment and feminisation in elementary schools in the Uppsala region in central Sweden, 1861–1910. *Paedagogica Historica*, 1–20.
<https://doi.org/10.1080/00309230.2023.2213161>
- Foucault, M. (1999). *A szexualitás története I.: A tudás akarása*. Atlantisz.
- Frank, T. (2019). Nádpálca-disputa. *Tudomány és bivatás*, 4(2), 56–66.
- Frank, T. (2024). A higiéniaról szóló diskurzus a néptanítók szerepvállalása vonatkozásában a Néptanítók Lapjában 1922–1924 között. *Különleges Bánásmód – Interdiszciplináris folyóirat*, 10(2), 7–17. <https://doi.org/10.18458/kb.2024.2.7>
- Gecsei, K. (1999). A nemi nevelés koncepciói a századelőn. *Iskolakultúra*, 9(6–7), 118–124.
- Goldner, F. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre.” A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. V. *Néptanítók Lapja*, 6(43), 780–782.
- Kelemen, E. (2004). A tanító a történelmi változások tükrében. A modern tanító-társadalom kialakulása Magyarországon a 19. században. *Mester és tanítvány*, 1(4), 69–82.
- Kelemen, E. (2007). *A tanító a történelem sodrában. Tanulmányok a magyar tanítóság 19–20. századi történetéből*. Iskolakultúra.
- Kuefler, M. (2024). The History of the History of Sexuality. In Wiesner-Hanks, M. E., & Kuefler, M. (Eds.), *The Cambridge World History of Sexualities* (1st ed.) (pp. 1–22). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108895996.002>
- Laqueur, T. W. (2003). *Solitary sex: A cultural history of masturbation*. Zone Books.
- Larsen, C. (2021). Peasant amongst peasants. In Larsen, J. E., Schulte, B. & Thue, F. W. *Schoolteachers and the Nordic Model* (1st ed.) (pp. 68–79). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003082514-5>
- Mortier, F., Colen, W., & Simon, F. (1994). Inner-scientific Reconstructions in the Discourse on Masturbation (1760–1950). *Paedagogica Historica*, 30(3), 816–847.
<https://doi.org/10.1080/0030923940300301>
- Nagy, M. (2006). Magyar tanító, 1911-ben. *Iskolakultúra*, 16(2), 33–48.
- Neczkár, N. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre”. A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. III. *Néptanítók Lapja*, 6(40), 725–726.
- Nóbik, A. (2017). Feminization and professionalization in Hungary in the late 19th century. Women teachers in professional discourses in educational journals (1887–1891). *Espacio Tiempo Y Educación*, 4(1), 1–17.
<https://doi.org/10.14516/ete.2017.004.001.172>
- Nóbik, A. (2017). Nem szakmai tartalmak megjelenése a Néptanítók Lapjában (1868–1892). In Zsolnai, A., & Kasik, L. (Szerk.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2016* (pp. 325–343). SZTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Nóbik, A. (2019). *A pedagógiai szakajtó és a néptanítói szakmasodás a dualizmus korában*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Nóbik, A. (2023). Szempontok az iskolai egészségnevelés történetének értelmezéséhez. *Iskolakultúra*, 33(1–2), 144–159.
<https://doi.org/10.14232/iskkult.2023.1-2.144>

- Podráczy, J. (2008). A diskurzuselemzés módszerének alkalmazási lehetősége(i) a neveléstörténeti kutatásban. In Pukánszky, B. (Szerk.), *A neveléstörténet-írás új útjai* (pp. 54–71). Gondolat Kiadó.
- Prytz, S. B., & Westberg, J. (2022). “Arm the Schoolmistress!” Loneliness, Male Violence, and the Work and Living Conditions of Early Twentieth-Century Female Teachers in Sweden. *History of Education Quarterly*, 62(1), 18–37. <https://doi.org/10.1017/heq.2021.55>
- Pusztafalvi, H. (2013). *Egészség tananyagok a 19. század oktatásában*. [Kézirat] https://www.researchgate.net/publication/316976386_Egeszsegtan_tankonyvek_a_19_szazad_oktatasaban
- Rohr, F. (1873). Feleletek „Egy fontos kérdésre”. A „titkos bűn” (önfertőztetés) az iskolában. II. *Néptanítók Lapja*, 6(39), 704–705.
- Seltenreich, Y. (2015). The solitude of rural teachers: Hebrew teachers in Galilee Moshavot at the beginning of the twentieth century. *Paedagogica Historica*, 51(5), 579–594. <https://doi.org/10.1080/00309230.2015.1046888>
- Smeyers, P., & Depaepe, M. (Eds.) (2008). *Educational Research: The Educationalization of Social Problems*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9724-9>
- Sohn, K. (2012). The Social Class Origins of U.S. Teachers, 1860–1920. *Journal of Social History*, 45(4), 908–935. <https://doi.org/10.1093/jsh/shr121>
- Szegedi, G. (2016). Az onanista alakja a 20. századi Magyarországon. *Korall*, 17(66), 32–52.
- Szegedi, G. (2021). The emancipation of masturbation in twentieth century Hungary. *The Historical Journal*, 64(5), 1403–1427. <https://doi.org/10.1017/S0018246X21000091>
- Tigyi, Z. P. H. (2011). *Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus és a két világháború között*. [Doktori értekezés]. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Tigyi, Z. P. H. (2013). Az egészségnevelés intézményesülésének története. *Educatio*, 22(2), 224–234.
- Westberg, J. (2015). When Teachers Were Farmers: Teachers’ Allotted Farms and the Funding of Mass Schooling, 1838–1900. *Nordic Journal of Educational History*, 2(1), 23–48. <https://doi.org/10.36368/njedh.v2i1.43>
- Westberg, J. (2019). How did teachers make a living? The teacher occupation, livelihood diversification and the rise of mass schooling in nineteenth-century Sweden. *History of Education*, 48(1), 19–40. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2018.1514660>
- Zola, I. K. (1972). Medicine as an Institution of Social Control. *The Sociological Review*, 20(4), 487–504. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1972.tb00220.x>